

„Megkockáztatván a törvény áthágását”.¹ A szervezett bűnözés fogalomtörténeti vázlata I.

BEZSENYI Tamás²

A fogalomtörténet – mint a történettudományon belüli aldiszciplína – lehetőséget biztosít arra, hogy a szervezett bűnözés történetét – mint társadalmi struktúrák által meghatározott folyamatot – sajátos, diszkurzív közegben értelmezze. Jelen tanulmányban nem a szervezett bűnözés empirikus vizsgálatát tűztem ki célul, hanem azt, hogy az elmúlt száz évben miként konstruálódott meg a különböző szövegvilágokban a szervezett bűnözés jelensége, hogyan jött létre és milyen metamorfózisokon keresztül, miként vált a modern nemzetállam egyik legfontosabb fenyegető veszélyévé.

Kulcsszavak: szervezett bűnözés, fogalomtörténet, szocialista társadalomtörténet, második gazdaság

A szervezett bűnözés a modern nemzetállamok idején, a 20. század első felében vált komoly kihívássá a rendőri szervek számára. A szociológiától a közgazdaságtanon át egészen a kriminológiáig a második világháború utáni időszakban különböző diszciplináris periodikáknak és monográfiáknak köszönhetően a tudományos szövegtermelés folyamatosan növekedett a szervezett bűnözéssel kapcsolatban. Magyarországon a szocialista időszakban meghatározó állítássá vált, hogy az állami és társadalmi tulajdon abszolút túlsúlya mellett az illegális és ellenőrizhetetlen informális szervezeteket létrehozó bűnözői hálózatok léte elképzelhetetlen. A különböző médiatermékekben, tudományos periodikákban – főként a Kádár-korszakban – folyamatosan megjelentek olyan fogalmak (a maffiától a második gazdaságig), amelyek értelmezése és definiálása során felmerült a szervezett bűnelkövetés lehetősége és megvalósulási módjainak különböző technikái. Elsősorban a Kádár-korszakban vált az 1960-as évektől meghatározó állítássá, hogy szervezett bűnözés nem létezik Magyarországon. Hipotézisem szerint a kapitalista, piacgazdaság keretében megvalósuló szervezett bűnözéssel szemben a szocialista gazdasági rendszerben sajátos, a szervezeti és szervezett bűnözés aspektusait egyaránt magán viselő illegális hálózatok léteztek, amelyeket a fogalomtörténet

1 Kornai (1993) 18.

2 BEZSENYI Tamás tanársegéd, NKE Rendészet tudományi Kar, Krimináltaktikai és Metodikai Tanszék, PhD-hallgató, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Kriminológia Doktori Program
Tamás BEZSENYI assistant lecturer NUPS, Faculty of Law Enforcement, Department of Tactics and Methods in Criminalistics, PhD student, ELTE Faculty of Law, Criminology Doctorate Programme
orcid.org/0000-0002-1469-1602, bezsenyi.tamas@uni-nke.hu

felől olvasva a Kádár-korszak közéleti és tudományos diskurzusában is időről időre problematizáltak.

Az alábbi szövegben a fogalomtörténet hagyományaihoz kapcsolódva csak a tudományos és újságok alkotta szövegvalóságot felhasználva elemzem a szervezett bűnözés lehetséges megjelenését a Kádár-korszakbeli Magyarországon.

A fogalomtörténet Szabó Márton és Szűts Zoltán Gábor meglátása szerint a „társadalomtörténet szolgálólánya”.³ Egyrészt a történeti forrásokban fellelhető fogalmak, szavak jelentésárnyalatairól jobb, behatóbb képet kaphatunk e diszciplína segítségével. Ugyanakkor a denotatív, konnotatív jelentések időbeli megváltozása mögött húzódo társadalmi, politikai változások is nyomon követhetők.

Egyfelől a fogalmakban rögzült nyelvi jelentéstartalmak megváltozásának társadalmi okai felől nézve a fogalomtörténet módszere jól illeszkedik a történeti szociológiai hagyomány jellegzetes problémáihoz. Másfelől a fogalomtörténeti elemzések újraformulazzák a 20. század eleji szociológia talán egyik legtöbbet vizsgált kérdését, nevezetesen: mi az, ami a modern társadalmakat a tradicionális közösségi szemlélettől elválasztja, mi alapján definiálható modern korként a 19–20. század?

Reinhart Koselleck Otto Brunnerrel és Werner Conzéval együtt megalkotta – *Történelmi alapfogalmakként fordítható* címmel (*Geschichtliche Grundbegriffe*) – azt a történeti lexikont, amely 115 szócikkben foglalja közre különböző fogalmak jelentésváltozásait.⁴ A szócikkek tulajdonképpen esettanulmányok, amelyek alapvetően négy szempont használatával kívánják az adott fogalom elemzésén túlmutató, makroszintű összefüggéseket felmutatni. (1) A temporalizáció nem a fogalom jelentésének időbeli változására utal, inkább a fogalomhasználat adott időszakon belüli jövőorientáltságára, tehát arra, hogy mennyiben köti a múlthoz az adott kifejezést a szöveg, illetve milyen referenciapontként működik az a jövő tekintetében. (2) A demokratizálódás a fogalomhasználat elterjedtségére utal. Arra a kérdésre ad választ, hogy a magas irodalmi művek vagy tudományos szövegek koncepciókat jelképező szavai vajon átszivárognak-e a mindennapi életre reflektáló újságok, napilapok terminológiájába. (3) Az átideologizálás azt takarja, hogy a partikuláris értékek és érdekek nyomán létrejövő fogalmak kapnak-e bizonyos társadalmi, gazdasági vagy politikai változás következtében egy univerzális értelmezési keretet. A felvilágosodás idején jelentőséget kapó fogalmi hármas (szabadság, egyenlőség, testvériség) is kiszélesedett a vonatkoztatási keretét tekintve, ennek megfelelően a jelentése szükségszerűen megváltozott. (4) Végül az átpolitizálódási szempont merül fel, a fogalmak a demokratizálódást és átideologizálódást követően válhatnak diszkurzív politikai csatározások, valamint társadalmi vitákban megjelenő érvelések részévé.⁵ A fenti szempontok fontos szerepet játszhatnak a szervezett bűnözés fogalmának vizsgálata során is.

A fogalomtörténeti vizsgálat alapján az látható, hogy a szocialista kori Magyarországon a szervezeti és szervezett bűnözés alapvető fogalmi elkülönítése rendkívül ne-

3 Szabó–Szűcs (2011) 4–19.

4 Koselleck et al. (1972–1997)

5 Szabó (1998) 60–65.

hézkes. A kapitalista, piacgazdasági rendszerben működő bűnözői hálózatok alapján könnyen megvalósítható mindez, azonban ez a két fogalom teljesen más fénytörésben jelenik meg a szocialista gazdasági rendszerre vetítve. A szervezeti bűnözés (*organizational crime*)⁶ alapvetően jogi személlyel rendelkező gazdasági szervezet tagjainak egy informális kapcsolati rendszerből fakadó illegális együttműködését jelenti, amelyben az elkövetési magatartást nem pusztán az egyéni haszonszerzés motiválja, ahogy a munkahelyi bűnözés (*occupational crime*)⁷ esetében, hanem a szervezet jövedelmezőségének és hatékonyságának elősegítése a cél. Természetesen ebből egyénenként is hasznot hajtanak maguk számukra, mégis a szervezeti bűnözésben érdekelt kriminális cselekményeket végrehajtó személyek vagy csoportok kihasználják a legális gazdasági szervezeti keretet, hogy többletjövedelemre tegyenek szert, azonban ezt a törvénytelen vagy szabálysértő módon megszerzett anyagi hasznot visszaforgatják a gazdasági szervezetük megerősítése érdekében.

A szervezett bűnözés (*organized crime*)⁸ fogalmát újrainterpretálva a szocialista időszakban úgy lehetne megfogalmazni, mint olyan személyek laza kapcsolódása, akiket csupán közös érdekek fűznek össze, de munkahelyük és adott esetben társadalmi státuszuk eltér, így lehet alapvetően informális hierarchiát azonosítani a szervezett bűnözői csoporton belül. A laza kapcsolat egy olyan sajátos szervezeti környezetbe ágyazódik, amelynek kihasználására törekszik a szervezett bűnözői csoport vezetője.

A „szervezett bűnözés” fogalma nyelvtani értelemben egy jelzővel ellátott főnév, azonban ennek tételes megjelenése előtt a magyar szövegekben másféle szóalkotások képezték a terminus előzményét. A *Magyar Történeti Szövegtárban* egyszer sem szerepel a fenti fogalom.

A Kádár-korszak idején jelenik meg nagy számban először tételesen a szervezett bűnözés fogalma. A maffia ugyanebben az időszakban az itáliai gyökereivel összekapcsolódva tűnik fel különböző szövegekben. *Szerzetesek a maffia szolgálatában* címmel a *Világosság* folyóiratban egy szerző nélküli, egyoldalas cikk⁹ tárgyalja – marxista élű, elitélő hangnemben – az egyház és az olasz bűnözés összefonódását. 1964-ben a *Belügyi Szemle* a következő címmel adja közre Heller Farkas Tamás írását: *A „szervezett bűnözés” mint a kapitalista társadalom bomlásának kísérőjelensége*.¹⁰ Ebben az évtizedben a belügyi, belső nyilvánosságban megjelenő szervezett bűnözéssel kapcsolatos szövegek egyértelműen a kapitalista világhoz kötötték és a piacgazdaság által okozott egyenlőtlenségekből vezették le a szervezett bűnözés létét, amely láthatatlan „állam az államban” szervezatként végső soron az imperialista világ bomlásának egyik leginkább kézzelfogható bizonyítéka.

Érdekes kivétel az 1947-ben beszüntetett, majd 1966-ban újraindult *Budapest* című kulturális folyóiratban szereplő *Bűn a fővárosban* című cikk, amelyben többek között megkérdézték az akkori budapesti főkapitányt is a bűnözés helyzetéről. Ő pedig el-

6 Schrager–Short (1978) 407–419.

7 Mars (2001) 163–180.

8 Lampe (2016) 25–26.

9 [N. n.] (1963) 638.

10 Heller Farkas (1964) 28–34.

ismerte a magyar alvilág létét, igaz, azt sokkal kisebb méretűnek tartotta a második világháború előttivel összemérve.¹¹ Ezt az egy, nyomtatásban megjelenő esetet leszámítva a *szervezett bűnözés*, az *alvilág* kifejezéseket legközelebb az 1980-as évek médiájában fedeztem fel újra.

A *Világosság* 1965-ben még egy névtelen és újfent mindössze egyoldalnyi írást közölt *A maffia nagy üzlete a katolikus ereklyékkel* cím alatt.¹² A kifejezés olasz vetülete az 1960–1970-es évekre egészen egyeduralkodóvá válik. 1972-ben a *Filmvilág* hasábjain Bánki Mihály szövege jelent meg *A maffia filmen, regényben – valóságban* címmel, ahol alapvetően az olasz–amerikai bűnözés hollywoodi reprezentációjáról vázolt fel egy rövid képet.¹³ 1973-ban már az olasz filmélethez kapcsolódóan jelent meg az *Ópium és maffia – Római filmlevél* címmel kritikus esszé.¹⁴

A bűnüldözéssel kapcsolatos belügyi belső nyilvánosság egyik legfontosabb fóruma, a *Belügyi Szemle* is az olasz bűnözéssel összefüggésben közli a maffia fogalmát. Egy olasz baloldali lapban, a *Rinascitában* megjelent szöveg kivonatos változatát publikálták, amely *A maffia elleni harc csődje Olaszországban* címmel kívánt rámutatni a szervezett bűnözés fennmaradásának gazdasági okaira, illetve a kapitalizmus működéséből fakadó káros következményekre.¹⁵ 1975-ben a *Világosság* hasábjain Gellért Gábor rövid írása jelent meg az olaszországi maffia és a politika összefonódásáról.¹⁶ 1978-ra a *Maffia* címmel már monográfiát írt a kérdésről.¹⁷

A fentebb vázolt külföldi kontextusok mellett a *Belügyi Szemle* elsősorban az amerikai és az olasz alvilágra fókuszált az 1970-es években. *A szervezett bűnözés elleni küzdelem az USA-ban* címmel, a *U. S. News & World Report* írásából készült kivonatos közlést az *MTI Jogi Tudósítójának* 1977. évi decemberi számából vették át.¹⁸

Vajon az 1960-as évek közepén a budapesti rendőrfőkapitány által említett bűnözői alvilág eltűnt az 1970-es évekre? Mivel az 1980-as évekre igen erőteljesen jelenik meg újra (először a belügyi, majd a széles nyilvánosságban is), feltehető, hogy az 1970-es évtizedben pusztán nem beszéltek róluk, és az ezt követő évtizedben történt hangsúlyozott megjelenésük azt implikálja, hogy inkább csak más szavak, kifejezések formájában lehet a bűnözésre utaló folyamatokat felfedezni.

Az 1970-ben, a *Belügyi Szemlében* felmerül egy teljesen új fogalom, amely a későbbiekben ugyanolyan gyorsan tűnik el a szakmai palettáról, mint ahogy bekerült oda. Szilágyi József rendőrtiszt *Megjegyzések az életszínvonalat veszélyeztető bűncselekmények nyomozásáról* címmel publikálta írását, amely már a címében is azt sejteti, mintha egy korábban meginduló vitához, diskurzushoz kívánna hozzászólni.¹⁹ Az általa használt fogalmi keret viszont nem fordult elő korábban a lapban. 1969 decemberében Aczél György

11 Szabó (1966) 35–36.

12 [N. n.] (1965) 510.

13 Bártki (1972) 23–25.

14 Rühle (1973) 14–18.

15 [N. n.] (1973) 125–126.

16 Gellért (1975) 60.

17 Uó (1978)

18 [N. n.] (1978) 125–126.

19 Szilágyi (1970) 34–38.

kultúrpolitikus tollából *Néhány ideológiai kérdéstről* címmel megjelent egy áttekintő szöveg az új gazdasági mechanizmus miatt fontosnak ítélt átalakulások értékeléséről.

A társadalom életszínvonalának gyorsabb emelése érdekében folytatott új gazdaságpolitika arra törekedett Aczél szerint, hogy a dolgozók életszínvonala a továbbiakban jobban függjön az adott munka társadalmi hasznosságától, illetőleg az egyéni teljesítménytől, még inkább annak eredményességétől.²⁰ Mindezt a szocialista törvényesség betartásával lehet a továbbiakban is elérni, a törvények, szabályozások átalakítása nem jelentheti azok kijátszásának lehetőségét. Ám, hogy erre kísérletet tettek különböző szervezett csoportok, azt éppen az ugyanezen lap további számaiban megjelenő írások támasztják alá.

A következő év elején a VI. Várnai Nemzetközi Kriminálisztikai Szimpózium keretében elhangzott előadások közül egy nyomtatásba is került itthon: *A csempészség és a csempészárukkal való üzérkedés megelőzésének és felszámolásának módszerei*.²¹ Diczig István jogász pedig a társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények megelőzhetőségének kérdéseiről értekezett a januári számban.²² Mindkét írásban főszerepet kapott a megelőzés kifejezés. A társadalmi tulajdon elleni és az illegális kereskedelemről, csempészetből származó bűncselekmények esetén egyaránt ez az év volt az első, amikor ezen bűncselekmények megelőzése került a középpontba.²³ Mindkét típusú bűncselekmény közvetve hatással van az életszínvonalra, ugyanis annak befolyásolását idézik elő a hatósági ár kifizetését megkerülő csempészárukkal való kereskedésnél, illetve az állami tulajdon magánérdek szerinti kihasználása vagy más módon történő befolyásolása esetén is. Ezen bűncselekményformák okainál elsődleges ideológiai magyarázat az elkövetők reakciós tudata, tevékenységüket a szocializmus értékeinek, céljainak fel nem ismerése befolyásolja. Az 1960-as évek végén, az 1970-es évek elején kifejezetten ritka a makroszintű okok beemelése a bűnyügek magyarázatába. Lázár József erdélyi közíró *Elmélkedés a bűnözésről* című cikke sokkal mélyrehatóbb, rendszerspecifikus okokat vázol fel a bűnözés kapcsán az 1960-as évek Romániájában.²⁴

Lázár esszéisztikus leírásában kimondatlanul is megjelenik a relatív depriváció fogalma. Vagyis ír arról a jelenségről, amikor az egyén saját jövedelmi (státus-) helyzetét nem abszolút mérőszámokhoz viszonyítja, hanem egy számára kitüntetett csoport, úgynevezett referenciacsoport helyzetével való összemérés révén értékeli saját helyzetét.²⁵ Lázár elgondolása szerint az életszínvonal emelkedésének lehetősége miatt az alapvetően nem bűnelkövető személyek által is tapasztalt versenyhelyzetben (pl. háztartási, technikai cikkek beszerzése esetében) a morális elvek háttérbe szorulnak. Az állampolgárok hajlandóak lesznek szabálytalanságok elkövetésére, miután a törvények áthágását elősegíti a tulajdonviszonyok megváltozása. Lázár megfogalmazásában: azon személyek egy része, akik nem lennének hajlandóak más emberektől lopni,

20 Aczél (1969) 3–11.

21 [N. n.] (1970) 90–94.

22 Diczig (1970) 16–21.

23 A csempészet fogalma ekkor jelenik meg először a *Belügyi szemlében*.

24 Lázár (1968) 991–997.

25 Alain (1985) 739–749.

hajlamosak ezt mégis megtenni, ha az államról van szó, amelyet „*elvont fogalomnak*” tartanak, melyről „*csak hallani és olvasni lehet, de kézzelfoghatóan érzékelni nem.*”²⁶

A szocialista államszervezés, a munka és a tulajdoni helyzet drasztikus átalakítása miatt új, makroszinten értelmezhető okok jelennek meg, amelyek a bűnelkövetés magyarázatául szolgálhatnak. A társadalmi élet több területén az új állami szabályok elfogadottságát jogszabályi bevezetésük teszi kényszerűvé, de társadalmi szentesítése nélkül ezek a normák nem orientálják az egyének viselkedését. A társadalmilag elfogadott értékek és az értékkövetés kikényszerítésére való eszközök korlátozottsága közötti konfliktusokat az egyének különbözőképpen oldják meg. Figyelembe vehetik a társadalmi szabályokat és normákat, viselkedésük utalhat konformizmusra, de lehetőség van a szabályok megkerülésére, elutasítására. Ám feltűnő módon a szociológia, a kriminológia a társadalmi szinten szentesített értékek elutasítóival kapcsolja össze a devianciát, miközben a latencia lehetősége miatt a konformizmus és a bűnözés kapcsolatára is komolyabb hangsúlyt érdemes fektetni.

A létező szocializmusban a társadalmi tulajdon sokkal szélesebb körű, az állam sérelmére elkövetett bűncselekmények tényleges sértettje tehát jogi szempontból egy olyan elvont személy, aki az állam számára jelentkező vagyoni hátrányt mint sértett jeleníti meg, azonban nyilvánvalóan a cselekmény észlelését egy, az adott állami szervezetenél dolgozó személy tudja valójában jelezni. Azonban a probléma akkor jelentkezik, ha az állami szerv megkárosításának sértettje, az elvont jogi személy és a bűncselekményt megvalósító természetes személy együttműködése miatt nem valósul meg a bűncselekmény, hanem csak az állami tulajdon egyéni felhasználásaként lehet értelmezni. Caroline Humphrey a szovjet–orosz átalakulás idején az átlagpolgárok gazdasági viszonyairól írta azt, hogy kultúrantropológiai vizsgálata során úgy tapasztalta: Oroszországban a bűnelkövetők között lényegesen több az olyan bűncselekményeket elkövető személyek száma, akik nem tartják magukat bűnözőnek.²⁷

A jog a jogalanyiságot (más szóval a jogképességet) hagyományosan a tulajdonosi pozíció, a tulajdonjogi jogalanyiság alapján ismeri el. Eörsi Gyula jogászprofesszor a hatvanas évek derekán ezt így fogalmazta meg: „*a jogalanyiság a tulajdonosi minőség, az alanyi jog, pedig a tulajdonjog továbbabsztahálása [sic!] útján jött végső fokon létre.*”²⁸ A szocialista jogelmélet eszerint a tulajdonjog elvonatkoztatását megszünteti, így a tulajdonosi minőség nélkül tekinthetőek az állampolgárok jogalanyoknak. A szocializmusban Lenkovics Barnabás szerint a kapitalista jogrenddel szemben differenciált tulajdonosi rend és ennek megfelelően differenciálódó jogalanyiság jön létre. Az össznépi tulajdon hordozója csak az állam. Ennek köszönhetően a vállalatok jogalanyiséga Lenkovics szerint továbbra is vitatható, hiszen nem tulajdonosai a rábízott vagyonnak. A jogelmélet úgy oldotta meg ezt a problémát, hogy a vállalatok jogalanyiségának alapjaként a „*külső viszonyaik célját szolgáló vagyon elkülönítése*” szolgált.²⁹ A gazdasági társulások, az üzletbérlet, a szerződéses üzemeltetésre vállalkozók jogalanyiségát ez

26 Lázár (1968) 994.

27 Humphrey (2002) 99.

28 Eörsi (1965) 182–183.

29 Lenkovics (2013) 26.

nem oldotta meg, hiszen egy nem tulajdonos vállalat jogalanyisága kiterjedt arra, hogy birtokosi jogait gyakorolva szerződést köthessen bérlőkkel, vagy gazdasági társulások megalakítását kezdeményezze. A második gazdaság e kifehéritésének szánt intézkedés inkább még nehezebbé tette a konkrét felelősségi viszonyok rendezését. Ezt támasztja alá az 1961-ben bevezetett büntető törvénykönyv novellája, az 1971. évi 28. törvényerejű rendelet, amely megszüntette több gazdasági bűncselekmény feljelentésre való üldözhetőségét.³⁰ Az egyenlő elbírálás és a jogbiztonság elvének sérülésén túl lényegében az igazságszolgáltatás elfogadta, hogy bizonyos bűncselekményeknél nem elkövetők, csupán lebukottak vannak.

A Harvard Egyetem kutatói valósították meg először szovjet emigránsokkal készített interjúik alapján a szocialista rendszer társadalomtudományi elemzését, amely a vasfüggönyön túli világot kívánta az egykor benne élők szempontjait figyelembe véve vizsgálni. A kelet-európai rendszerváltásokhoz közeledve a Cambridge Egyetem is készített egy hasonló vizsgálatot.³¹ A munkaviszonyok és az informális világ kapcsán a fejezet szerzője hangot ad kételkedésének, amit az táplál, hogy az ellátási zavarok a megkérdezettek szerint sokkal ritkábbak voltak, mint azt a korábbi tudományos vizsgálatok mutatták. Minden öt megkérdezett közül átlagosan kevesebb mint egy számolt be rendszeres ellátási zavarokról, míg kétharmaduk úgy nyilatkozott, hogy kielégítőnek érezte a készletek és eszközök elérhetőségét. A szerző szerint ez módfelett rejtélyes, mivel az egykori vezetők az interjúk folyamán egyértelműen amellet foglaltak állást, hogy munkájukat folyamatosan nehezítették az ellátási zavarok, gyakori eszközbeszerzési problémák.³²

Vajon mi okozhatta az emlékezők közötti eltérést? Ha eltekintünk attól a nem túl plauzibilis lehetőségtől, hogy csupán a felső vezetés kívánta áldozatként beállítani magát a kapitalista társadalomból származó kérdezők előtt, akkor fel kell tételeznünk, hogy valamit nem vett számításba az első elemző.

A fejezet szerzőjének egy másik ellentmondásra utaló megjegyzése közelebb vihet minket a kérdés megválaszolásához. Állítása szerint a kutatási anyagok, a társadalomtudományi munkák alapján a tervgazdaság működését alapvetően hátráltatta a nem megbízható, illetve megtévesztő információk sokasága. A szerző elmondása szerint arra számított, hogy hasonló tapasztalatokról fognak beszámolni az interjúalanyai is, ám azok válaszaiból kiderült, hogy ők teljesen jól el tudták különíteni az információkat megbízhatóságuk és jelentőségük szerint. A formális munkamenet mellett fennálló informális kapcsolathálózatokban boldogulva feltehetően az ellátási problémákat, az eszközbeszerzéseket is könnyebben el tudták intézni.

A nem formalizált, sok esetben szabályozatlan vagy illegális módszereket használó beszerzési utak elterjedtsége szélesebb körben valósult meg, mint ahogy az a büntető-eljárásokból látható. Galasi Péter és Gábor R. István kutatásai rámutattak arra, hogy az államosított gazdasági rendszerben lényegében túlkereslet volt a javak és szolgáltatások különböző formáira.³³ A Kornai János által bevezetett dichotóm megkülönbözte-

30 Tóth (2002) 29.

31 Gregory (1987) 241–275.

32 Uo. 272.

33 Galasi–Gábor R. (1990) 415–421.

tés az erőforrás-, illetve keresletkorlátos rendszerekkel kapcsolatban azt jelenti, hogy míg a szabadpiaci, kapitalista gazdálkodás esetében a vásárlók kereslete szab határt a termelés észszerűségének, addig a szocialista gazdasági rendszer kötöttebb struktúrájában az erőforrások racionális kihasználhatóságáig határa teremti meg a túlkeresletet.³⁴

Kornai szerint a korrupció iránya a szocialista gazdaságban az, hogy a vevő különböző módokon próbálja, főként illegális, korrupt eszközökkel befolyásolni az eladót. A kapitalista gazdaságokban viszont megfordul az irány. Ezekben az esetekben az eladó alkalmaz többek között korrupt eszközöket a vevő megnyerése érdekében.³⁵ A korrupció rendszerspecifikus oka Kornai értelmezésében a hiánygazdálkodás léte, amely miatt a legális piacon is vásárlóként fellépő személyek az informális, illegális viszonyok között is különböző javak, eszközök beszerzése érdekében korrumpálnak. Gábor R. István és Galasi Péter viszont kutatásuk alapján nem kívánták kizárni annak lehetőségét, hogy a szocialista gazdaságban létezik egy fordított irányú korrupció. A kínálat befolyásolására szolgáló korrupciós üzletek az általuk vizsgált összes korrupciós cselekmény egyharmadában volt tetten érhető. Túl azon, hogy ez nagyrészt inkább valószínűsíti, mintsem érvényteleníti Kornai feltételezését, a szerzők nem kapcsolják össze ezt az eredményt egy korábbi kutatási eredményükkel, amelyet kérdésként tovább bontottak. Vajon „mi az oka annak, hogy a magánszektorból származik a korrupciós szolgáltatások iránti kereslet döntő része?”³⁶ A veszteségforrások és a feltételezhető előnyszerzések alapján az állami vállalatoknak inkább megéri a kínálati oldal befolyásolása, mint a magánszektor tagjainak. A nem magántulajdoni jogok magán alapon történő kisajátítására sokkal jobb lehetősége kínálkozik az állami vállalatnál dolgozóknak, akik tranzaktív módon a kisajátított javakat, eltulajdonított eszközöket eladhatják a magánszektor felé.

Továbbgondolva Kornai, valamint Gábor R. és Galasi következtetéseit, a szocialista hiánygazdaságban élők nemcsak saját felhasználásra, hanem termelési megfontolásokból is létesíthettek illegális viszonyokat az állami szektor különböző szintjeivel. A termelési eszközök (például gépjárművek), élvezeti cikkek (például a státuszszimbólumnak számító ruhák, ékszerek, italok) sem csupán saját használatra kerültek hozzájuk, hanem tranzitív jelleggel, további adás-vételben a forinthez mint valutához képest jobb érték-mérőnek minősülhettek, vagy önmagában illegális kereskedelmi célokat szolgálhattak.

Az új gazdasági mechanizmus bevezetését követően Aczél György írása az ideológiai szempontokról, majd az életszínvonalat veszélyeztető bűncselekményekről meginduló belügyi diskurzus egyaránt azt támasztja alá, hogy a gazdasági életben, a vállalati szabályozásokban beálló változások komoly veszélyt jelentettek a bűnelkövetési módok lehetséges szintjein. Az életszínvonalat befolyásoló elkövetői magatartások, többek között a társadalmi tulajdon elleni, a devizagazdálkodást megsértő bűncselekmények, valamint a csempészet tipikusan nem individuális elkövetők által alkalmazott illegális jövedelemszerzési módszer. Éppen ezért emelték ki a *Belügyi Szemle* 1970. évi számaiban az ezek megelőzhetőségére vonatkozó szempontokat, illetve még ugyanabban az

34 Kornai (2011) 110–134.

35 Uó (2010) 1027.

36 Galasi–Gábor R. (1990) 409.

évfolyamban több rövidebb, a fenti elgondolást támogató hozzászólás is született.³⁷ Az életszínvonalat veszélyeztető bűncselekmények lényegében összekötik a korszak gazdasági (árdrágítás) és szervezett bűnözési (üzérkedés) formáit. Az idegenforgalom mint gazdasági szektor e két bűncselekménytípust lényegében vonzotta is, az együttműködési szintek itt jól kitapinthatók.³⁸

Gábor R. István és Galasi Péter viszont – már az 1981-ben kiadott, az addigra megerősödött informális gazdaságról szóló könyvükben – a második gazdaságot kifejezetten úgy kívánta definiálni, mint amelyből kimaradnak az illegális cselekmények, például a csalás, a sikkasztás és az egyéb vagyon elleni cselekmények.³⁹ A második gazdaság kiterjedését, működését három alapidimenzióban tartották fontosnak elemezni: (1) a jövedelem forrása (munka, tőke – értsd: pénz, pozíció, kapcsolatok); (2) a jogszerűség (illegális, legális); (3) integráltság (integrált, autonóm). Áruklodóak a fő dimenziók elnevezései, amelyek közül kettő azonnal elbillenti a dichotóm viszonyt a legalitás irányába (jogszerűség, integráltság). A szerzők állítása szerint a munka, a legalitás és az integráltság találkozásánál keresztezi egymást a második gazdaság és a szocialista szektor is. A második és az első gazdaság ideáltipikus metszéspontját éppen a szerzők későbbi korrupciós kutatásai, valamint Böröcz és mások későbbi kutatásai cáfolják. Ettől a legtávolabbi pontban az *„illegális, autonóm és járadék jellegű jövedelmek alapját képező ügyletek találhatóak, amelyek egyértelműen kívül esnek a »kiegészítő« gazdaságnak az elképzelhető legszélesebben értelmezett fogalmán is.”*⁴⁰

Ez azt feltételezi, hogy a hamisítás, a csempészet, a társadalmi tulajdon kisajátítása, ellopása nem csupán az első, de a második gazdaságtól is teljesen távol áll. Petrovits Tivadar és Tolnai István, a miskolci társadalmi tulajdonvédelmi osztályon dolgozó nyomozók már 1960-ban megírták egyik közös nyomozásuk eredményét, ahol a társadalmi tulajdon megkárosítását a vállalati vezetők részvételével hajtották végre és szervezték ki gebinben dolgozók számára.⁴¹ Gábor R.-nek és Galasinak abban teljesen igaza van, hogy a jogszabályi környezet változott, ám a későbbi második gazdasággal kapcsolatos ügyekben – például a vendéglátóipari bűnözésben, amelyről Stein Magdolna írt cikket 1984-ben⁴² – is szerepeltek olyan cselekmények, mint csalás vagy sikkasztás, amelyek a mai napig a büntetőjog körébe tartozó cselekményeknek számítanak. Szamel Lajos, a közigazgatás-tudomány professzora kutatta a második gazdaság korrupciós hatását. Állítása szerint az állami vállalatok selejtezési módszerei mögött a második gazdaság megizmosodása áll, amennyiben a teherfuvarozás egyre több megyében egykori, névleg használaton kívüli teherautóval működött. A Központi Népi Ellenőrzési Bizottság, illetve az annak megyei szervezetei által végzett vizsgálatok a gazdasági bűnözéssel kapcsolatos nyomozások ellehetetlenítését jól működtetett lefizetési technikákkal valósították meg. Ezt több esetben a bizonyítás megnehezítése érdekében különböző

37 Polgárdi (1970) 68–70.; Kárpáti et al. (1970) 47–50.

38 Dános (1996) 220.

39 Galasi–Gábor R. (1981) 20.

40 Uo. 29–30.

41 Petrovits–Tolnai (1960) 347–352.

42 Stein (1984) 89–92.

státuszszimbólumokban, szolgáltatásokban elégitették ki a második gazdaságban tevékenykedő csoportok.⁴³

1990-ben Szelényi Iván – Erdei Ferenc és Juhász Pál korábbi kutatásai alapján – úgy fogalmazott egy tanulmányában, hogy a magyar történelmet, a magyar polgárosodást fel lehet fogni időszakosan nekilendülő, de meg-megakadó társadalmi folyamatként. Az egyik lassulási fázis 1948-ban, az államosítások idején kezdődött, a polgárosodás viszont az 1960-as évektől megint felgyorsult, az 1980-as évek közepére pedig jelentős hatást gyakorolt a hazai társadalom szerkezetére.⁴⁴

A hazai kutatók egy része a polgári éthoszt, a vállalkozói szellem „tartalékseregét” vélte felfedezni a második gazdaságban, talán ezzel is magyarázható, hogy az illegalitáshoz fűződő viszonyt jobbra negligálták. Kornai viszont úgy értelmezi, hogy a bürokrácia által szűk keretek közé szorított magángazdaság számára két lehetőség volt adott: „*hivatalos engedélyezés nélkül működni, megkeresvén a törvény betűje által nem tiltott lehetőségeket vagy pedig megkockáztatván a törvény áthágását.*”⁴⁵ A szerző feltehetően azért nem használja a második gazdaság fogalmát, mert a Galasi és Gábor R. által definiált terminus nem vonatkozott az illegalitásra. Kornai viszont ugyanarról, a második gazdaságról kívánt beszélni, de nem a fenti szerzőpáros önkényes szűkítő értelmezésének megfelelően, hanem annál tágabb kontextusban. Hiszen „*ez összefoglaló fogalom, amely egyaránt takarja a nem illegális és megtűrt, a tiltott, de csak lanyhán üldözött és a szigorúan üldözött tevékenységeket.*”⁴⁶

Kornai fogalomhasználata egyébiránt sokkal közelebb állt a fogalmat feltehetően megalkotó Gregory Grossman által adott jelentéstartalomhoz. Sik Endre kutatása szerint Grossman volt az első, aki a *második gazdaság* kifejezést használta a Szovjetunióban megfigyelhető informális piaci viszonyok leírására.⁴⁷ Grossman rendkívül élesen kritizálta azokat a kutatókat, akik az *ellengazdaság*, a *nem hivatalos gazdaság* vagy a *párhuzamos piac* kifejezést használták.⁴⁸ A fogalomhasználathoz fűződő szigorú elvárását éppen az az igény magyarázza, hogy a szocialista tulajdonviszonyok sajátos kihasználása révén az újabb és újabb módszerek megjelenésével, illetve a jogi helyzet megváltozásával a kutató felismerje – az új fogalmak, más módszerek és technikák alatt – az egyéni haszonszerzést. A szovjet időszak alatt egy rendszerspecifikus, informális viszonyokon, korrupciós megoldásokon alapuló rendszer jött létre.

Grossman elméleti alapvetése, miszerint az első és a második gazdaság között átjárást biztosító formális és informális utak is léteztek, azt feltételezi, hogy a második gazdaság nem pusztán egy kiegészítő, főként nem egy ellengazdaság. Sokkal inkább a megváltozott politikai, jogi, társadalmi rendszer szükséges, el nem hanyagolható része. Galasi és Gábor R. fent elemzett korrupciós kutatásainak továbbgondolása is erre mutatott rá. Kemény István az 1980-as években azt hangsúlyozta, hogy a második gazdaságban tevékenykedők jövedelmük egy részét az első gazdaságban regisztrált bér-

43 Szamel (1989) 99–101.

44 Szelényi (1990) 42.

45 Kornai (1993) 18.

46 Uo.

47 Sik (1996) 706–707.

48 Grossman (1977) 25–26.

ként kapják, míg a megélhetésükhöz szükséges másik felet jogcím nélkül szerzik meg.⁴⁹ A KSH adatbázisain alapuló becslések alapján megközelítőleg az ország fele volt többé-kevésbé érdekelt a második gazdaság működésében, illetőleg a lakások több mint fele is magánerőből épült az 1970-es években.⁵⁰

Böröcz József Caleb Southworthszel végzett közös kutatásában – bár nem hivatkoznak Keményre – hasonló eredményekre jut a formális és informális kötések (mint szervezetszociológiai modell) segítségével. A trükkök, csalások, információkiszivárgatások látszólag zavaros elegye a formális, hivatali anomáliák szabálytalan megoldási lehetőségeivel párosulva valójában rendszerműködtető elem. Az ELTE Szociológiai Intézete, a Tömegkommunikációs Kutatóközpont és a Társadalomtudományi Informatikai Társulás által 1986-ban közösen elkészített országos felmérést felhasználva Böröcz és társa a formális és informális hálózatok jövedelemnövelő hatását vizsgálta.⁵¹

Sik Endre elgondolásával egyetértek, a második gazdaságnak valóban fontos előképe volt a kaláka, a kistermelői és a kiskereskedelmi szféra, sőt – ahogy Kemény is hangsúlyozza⁵² – ez utóbbiak a szocializmusban is hangsúlyosan jelen voltak. Azonban Böröcz és Southworth kutatásán kívül a Galasi és Gábor R. második gazdaságról szóló monográfiájában szereplő statisztikai adatok alapján is megállapítható, hogy már az 1970-es évek elején nagyobb volt a nem mezőgazdasági típusú második gazdaság aránya az agrártermelésben létező gazdasági szervezetekéhez képest.⁵³ Még így is a fogalmat bevezető Grossman tágabb, de a fenti értelmezési problémákat elkerülő definíciója a „legpontosabb”. „A második gazdaság minden olyan termelési és kereskedési tevékenység, amely a következő két feltételt teljesíti: (a) egyéni haszonszerzésre irányul; (b) meghatározó szempontokból tudatosan megsérti a törvényt.”⁵⁴ Grossman ezzel egyértelműen kizárta a kaláka és más közösségi feladatmegosztás lehetőségét, illetve a közösségi szinten értelmezhető barterkereskedelmet.

Gábor R. és Galasi könyve kapcsán már említettem, hogy több társadalomkutató a gazdasági bűnözés színtereit élesen meg kívánta különböztetni a második gazdaság jelenségétől. Sik Endre kutatásai alapján sem állítanám, hogy bármilyen tudományos szempontot nélkülözve, saját elvárása alapján tudatosan vitatná a második gazdaság illegálitáshoz fűződő viszonyát, mindazonáltal szemléletes az, ahogy a második gazdaság Grossman-féle definícióját fordítja. Sik a két kötelező feltételt a következőképpen ültette át magyarrá: „a) *magánhaszon szerzésére irányul, b) sérti a fennálló jogrendet.*”⁵⁵ A második pont fordításából kimarad a Grossman által leírt rész, miszerint fontos a termelő- vagy kereskedőtevékenység meghatározó aspektusai (értékesítés, árubeszerzés) esetében, hogy a második gazdaságban dolgozó személyek tudatosan követnek el bűncselekményeket.⁵⁶ A Sik-féle fordítás azt implikálja, hogy a szocialista időszakban

49 Kemény (1984) 18–20.

50 Uo. 21–23.

51 Böröcz–Southworth (1995) 25–48.

52 Kemény (1984) 19.

53 Galasi–Gábor R. (1981) 53.

54 Grossman (1977) 25.

55 Sik (1996) 706.

56 Az eredeti szöveg: „being in some significant respect in knowing contravention of existing law.” Lásd: Grossman (1977) 25.

vállalkozó személyek nem tudtak nem törvényt sérteni, illetve ettől nem függetlenül azt is sugallja a „magyar változat”, hogy csak olyan jogszabályokat hágtak át, amelyek elhanyagolható szabálysértések voltak.

Ez az apró fordítási eltérés *pars pro toto* alapon két jelenségre is felhívja a figyelmet. Egyrészt arra, a szovjet időszak forrásaiban, illetve a mai posztszovjet térségben tapasztalható problémára, miszerint a bűncselekményeket elkövető személyek nem tekintik magukat bűnelkövetőnek. Másrészt arra, hogy mennyire nehéz az akár vállalkozóként, akár polgárosodóként meghatározható réteg – akik a posztszovjet időszak piaci viszonyaiban szerepet játszottak – működését utólag törvényesként láttatni.

Nem állítom, hogy a második gazdaságban részt vevő személyek, csoportok mind bűnelkövetők lettek volna, sőt azt sem tekintem tartható álláspontnak, hogy mindenki kivétel nélkül szabályszegő volt. Ez a hozzáállás ugyanolyan naiv, fordított értelemben vett apologetikus kutatói magatartás lenne, mintha azt állítanám, hogy a második gazdaság nem kapcsolódott össze a bűnözéssel, a csempészettel, illetve a társadalmi tulajdon elleni szervezeten elkövetett bűncselekményekkel.

Az új gazdasági mechanizmus után a belügyi nyilvánosságban meginduló diskurzusnak, illetve Grossman definíciójának ismeretében nem meglepő, hogy az MSZMP Központi Bizottsága (MSZMP KB) 1978-ban arra utasította az Országos Tervhivatalt (OT), hogy készítsen előzetes tervek egy gazdasági reform kivitelezésére, ennek sikeressége érdekében pedig külön foglalkozzon a második gazdaság kifehéritésének kérdésével.⁵⁷ Sik külön kiemeli, hogy egyrészt a kifehérités idézőjelbe tétele a „*minicenzúra talán utolsó fázisa volt*”,⁵⁸ másfelől Róbert Péter szerint hasznosabb lett volna eleve „*másfelesítésről*”⁵⁹ írni, mivel véleménye szerint az első gazdaság is tartalmaz informális viszonyokat, így a második gazdaságra jellemző nem szabályozott működésmódot, a feketegazdaságra jellemző technikákat kell első körben megpróbálni kizárni a szocialista gazdaságból.

Nem gondolom, hogy a feketegazdaság teljes egészében ekvivalens lenne a második gazdasággal, ám nagyon jelentős kapcsolat van közöttük. Ezt húzza alá a rendszerváltás után, Kovách Imre vezetésével működött, *Feketegazdaság: intézményesülés és kormányzati magatartás* elnevezésű kutatási program,⁶⁰ amelynek keretében többek között a születő feketegazdasággal és vállalkozói magatartással foglalkozó tanulmány is – a posztszovjet informális piacok, vállalkozások kapcsán – a második gazdaság hatását hangsúlyozta.⁶¹

A fentebbi fogalomtörténeti vizsgálat alapján azt kívántam bizonyítani, hogy a szocialista Magyarországon a szervezeten történő bűnelkövetés az állami tulajdonban lévő vállalatok, társadalmi tulajdonformák érintése nélkül lehetetlen volt, tehát a vizsgált időszakban ebben elengedhetetlen volt a formális szervezetek működésének

57 Fekete (1990) 559–572.

58 Sik (1996) 706.

59 Uo. (13-as lábjegyzet)

60 OTKA 20221. számú kutatás. (Feketegazdaság: intézményesülés és kormányzati magatartás, kutatásvezető: Kovách Imre.)

61 Horváth–Kovách (1999) 28–53.

részvétele. Ez azt jelenti, hogy a szocialista Magyarországon a szervezett és a szervezeti bűnözés a sajátos gazdasági rendnek és tulajdonviszonyoknak köszönhetően összekapcsolódott. Jelen tanulmány az 1970-es évek végéig követi nyomon a szervezeten történő bűnelkövetés világát, s ez alapján az látható, hogy a szervezeti bűnözés fogalmának aspektusai sokkal inkább meghatározzák a szocialista Magyarországon történő szervezeten történő bűnelkövetést, mint a teljesen informális és állami szervek részvételét nélkülöző szervezett bűnelkövetés.

IRODALOMJEGYZÉK

- Aczél György (1969): Néhány ideológiai kérdésről. In: *Belügyi Szemle*, 7. évf. 12. sz. 3–11.
- Alain, Michel (1985): An Empirical Validation of Relative Deprivation. In: *Human Relations*, Vol. 38. No. 8. 739–749.
- Bátki Mihály (1972): A maffia filmen, regényben – valóságban. In: *Filmvilág*, 15. évf. 18. sz. 23–25.
- Böröcz József – Southworth, Caleb (1995): Kapcsolatok és jövedelem: Magyarország, 1986–1987. In: *Szociológiai Szemle*, 5. évf. 2. sz. 25–48.
- Dános Valér (1996): Szervezett bűnözés. In Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós: *Kriminológiai ismeretek, bűnözés – bűnözés kontroll*. Budapest, Corvina Kiadó.
- Diczig István (1970): A társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények okainak és megelőzésének néhány kérdése. In: *Belügyi Szemle*, 18. évf. 1. sz. 16–21.
- Eörsi Gyula (1965): *A szocialista polgári jog alapproblémái*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Fekete Judit (1990): A puccs mint irányítási rendszer. In: *Közgazdasági Szemle*, 37. évf. 5. sz. 559–572.
- Galasi Péter – Gábor R. István (1981): *A „második” gazdaság. Tények és hipotézisek*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Galasi Péter – Gábor R. István (1990): Korruptió és tulajdon. In: *Közgazdasági Szemle*, 37. évf. 4. sz. 415–421.
- Gellért Gábor (1975): Maffia és politika. In: *Világosság*, 16. évf. 1. sz. 60.
- Gellért Gábor (1978): *Maffia*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Gregory, Paul R. (1987): Productivity, slack and time theft. In Millar, James R.: *Politics, work, and daily life in the USSR – A survey of former Soviet citizens*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Grossman, Gregory (1977): The Second Economy of the USSR. In: *Problems of Communism*, Vol. 26. No. 5. 25–26.
- Heller Farkas Tamás (1964): A „szervezett bűnözés” mint a kapitalista társadalom bomlásának kísérőjelensége. In: *Belügyi Szemle*, 2. évf. 1. sz. 28–34.
- Horváth Gergely Krisztián – Kovách Imre (1999): A feketegazdaság (olajkereskedelem és KGST-piac) és vállalkozói Kelet-Magyarországon. In: *Szociológiai Szemle*, 9. évf. 3. sz. 28–53.
- Humphrey, Caroline (2002): *The Unmaking of Soviet Life. Everyday Economies After Socialism*. Ithaca–London, Cornell University Press.
- Kárpáti Zoltán – Barna Sándor – Vetró István (1970): Néhány gondolat az életszínvonalat veszélyeztető bűncselekmények nyomozásáról. In: *Belügyi Szemle*, 8. évf. 7. sz. 47–50.
- Kemény István (1984): A második gazdaság Magyarországon. In: *Magyar Füzetek*, 6. évf. 13. sz. 18–30.
- Kornai János (1993): *A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan*. Budapest, HVG Könyvek.
- Kornai János (2010): Hiánygazdaság – többletgazdaság. Tanulmány a piac elméletéről. II. rész. In: *Közgazdasági Szemle*, 57. évf. 12. sz. 1021–1044.
- Kornai János (2011): *A hiány*. Budapest, Kalligram Kiadó.
- Koselleck, Reinhart – Brunner, Otto – Conze, Werner (1972–1997): *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Stuttgart, Klett-Cotta.

- Lampe, Claus von (2016): *Organized Crime Analyzing Illegal Activities, Criminal Structures, and Extra-legal Governance*. Thousand Oaks, Sage.
- Lázár József (1968): Elmélkedés a bűnözésről. In: *Korunk*, 11. évf. 7. sz. 991–996.
- Lenkovics Barnabás (2013): A szocialista vállalkozási formák polgári jogi kérdései. (Tanfolyami jegyzet, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, 1983.) In Lenkovics Barnabás: *Ember és tulajdon – Rendszer-váltó gondolatok*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Mars, Gerald (2001): *Occupational Crime*. Aldershot, Ashgate.
- [N. n.] (1963): Szerzetesek a maffia szolgálatában. In: *Világosság*, 3. évf. 10. sz. 638.
- [N. n.] (1965): A maffia nagy üzlete a katolikus ereklyékkel. In: *Világosság*, 5. évf. 7–8. sz. 510.
- [N. n.] (1970): A csempészség és a csempészarokkal való üzérkedés megelőzésének és felszámolásának módszerei. In: *Belügyi Szemle*, 8. évf. 2. sz. 90–94.
- [N. n.] (1973): A maffia elleni harc csődje Olaszországban: Rinascita, kivonatos közlés az 1973/1. számból (JT. IV/5–6.). In: *Belügyi Szemle*, 11. évf. 5. sz. 125–126.
- [N. n.] (1978): A szervezett bűnözés elleni küzdelem az USA-ban. In: *Belügyi Szemle*, 16. évf. 4. sz. 125–126.
- Petrovits Tivadar – Tolnai István (1960): Társadalmi tulajdon megkárosítása a vendéglátóiparban. In: *Rendőrségi Szemle*, 8. évf. 5. sz. 347–352.
- Polgárdi Lóránd (1970): Gondolatok az életszínvonalat veszélyeztető bűncselekmények alakulásáról. In: *Belügyi Szemle*, 11. évf. 5. sz. 68–70.
- Rühle, Klaus (1973): Ópium és maffia – Római filmlevél. In: *Filmvilág*, 16. évf. 5. sz. 14–18.
- Schrager, Laura Shill – Short, James F. Jr. (1978): Toward a Sociology of Organizational Crime. In: *Social Problems*, Vol. 25. No. 4. 407–419.
- Sik Endre (1996): Egy ló-öszvér a lovakról és a szamarakról. Adalék a második gazdaság hazai eszmétörténetéhez. In: *Közgazdasági Szemle*, 53. évf. 7–8. sz. 704–725.
- Stein Magdolna (1984): A bűnözés és a vendéglátóipar. In: *Belügyi Szemle*, 22. évf. 4. sz. 89–92.
- Szabó László (1966): Bűn a fővárosban. In: *Budapest folyóirat*, 1. évf. 4. sz. 35–36.
- Szabó Márton (1998): *Politikai tudásméletek*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Szabó Márton – Szűcs Zoltán Gábor (2011): Fogalomtörténeti perspektívák. In: *Múltunk*, 56. évf. 2. sz. 4–19.
- Szamel Lajos (1989): *A korrupció, a protekció és a többi...* Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Szelényi Iván (1990): Új osztály, állam, politika. Tézisek életművemről a tudományok doktora fokozatának elnyeréséhez. In: *Replika – társadalomtudományi folyóirat*, 1. évf. 2. sz.
- Szilágyi József (1970): Megjegyzések az életszínvonalat veszélyeztető bűncselekmények nyomozásáról. In: *Belügyi Szemle*, 8. évf. 3. sz. 34–38.
- Tóth Mihály (2002): *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények*. Budapest, Complex Kiadó.

ABSTRACT

“At the risk of transgressing the law”. An outline of the concept of history of organized crime I.

BEZSENYI Tamás

Conceptual history as a discipline in history provides an excellent opportunity to analyze the history of organized crime, as a process determined by the social structures in a particular discursive space. The present study is not an empirical investigation of organized crime, it aims to analyze how over the past 100 years this notion was constructed in various texts in the world of phenomena. How it was established and how through its metamorphosis it has become the major threat to the modern nation state.

Keywords: organized crime, conceptual history, social history of socialist period, second economy